

Asia: VN/24081/2023-OM-49

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

VN/24081/2023

Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä

1. Oikeusministeriö on varannut korkeimmalle oikeudelle tilaisuuden lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä. Korkein oikeus esittää lausuntonaan seuraavan.

Varmuusvankeutta koskeva sääntely

2. Varmuusvankeus merkitsee uutta seuraamusta rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään, vaikka kyse ei olekaan varsinaisesta rangaistuslajista. Rikoksista tuomittavien erilaisten seuraamuslajien määrä on lisääntynyt selvästi viime vuosikymmeninä. Tämän myötä seuraamusjärjestelmä kokonaisuutena on muodostunut melko vaikeasti hahmotettavaksi. Myös eduskunnan lakivaliokunta on useampaan kertaan tuonut esille tarpeen arvioida rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää siten, että eri seuraamusjärjestelmän osatekijät muodostavat johdonmukaisen ja oikeasuhtaisen kokonaisuuden ja seuraamusjärjestelmää koskeva sääntely muodostuu kokonaisuudessaan selkeämmäksi (LaVM 20/2018 vp, s. 4, LaVM 10/2018 vp, s. 11 ja LaVM 9/2018 vp, s. 9).

3. Vankeuden jatkaminen rikoksentehtäjän oletetun rikoksen uusimisen perusteella puuttuu voimakkaasti henkilön perusoikeuksiin ja arvioitavana olevassa lainsäädännössä on kiinnitettävä erityistä huomiota perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sekä Suomea velvoittavien ihmisoikeusvelvoitteiden huomioimiseen. Kansainvälisistä ihmisoikeusvelvoitteista ja perusoikeuksista tehdyn selvityksen perusteella ehdotonta estettä ei näyttäisi olevan tämän kaltaiselle määrittelemättömiä, henkilön vaarallisuuteen perustuvia seuraamuksia ja toimenpiteitä koskevalle kansalliselle lainsäädännölle. Kansainvälisestä tarkastelusta ilmenevällä tavalla vastaavan kaltaisia varmuus- tai turvallisuusrangaistuksia on jo käytössä tai harkittavana muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa.
4. Ehdotetussa sääntelyssä ei mallia ei ole otettu suoraan jonkin toisen valtion oikeusjärjestelmästä, vaan on pyritty rakentamaan varmuusvankeutta koskeva sääntely Suomessa jo voimassa olevia rangaistuslajeja ja menettelyjä mukaillen. Tätä lähtökohtaa voidaan pitää lainsäädännön ja rangaistusjärjestelmän selkeyden kannalta positiivisena.
5. Tämänkaltaisen perusoikeuksiin voimakkaasti puuttuvan lainsäädännön on oltava tarkkarajaista ja selkeää sekä oikeasuhtaista. Vapaudenmenetyksistä on päätettävä tuomioistuimessa ja päätökseen on oltava muutoksenhakuoikeus. Nyt ehdotettu sääntely täyttää pääpiirteittäin nämä edellytykset. Korkein oikeus katsoo, että lainsäädännön oikeasuhtaisuutta olisi perusteltua harkita ainakin alaikäisten rikostentekijöiden ja ensikertalaisten rikoksentehtäjien kohdalla.

Ensikertalaiset rikoksentehtäjät

6. Esityksen mukaan vaaralliseksi arvioitujen rikoksenuusijoiden lisäksi varmuusvankeus voisi soveltua poikkeuksellisissa tapauksissa myös sellaisiin vakaviin henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuviin rikoksiin syylistyneisiin, joita ei ole aiemmin tuomittu. Esityksessä ehdotetaan laajennettavaksi yhdistelmärankaistuksen soveltamisalaa ensikertalaisiin rikoksentehtäjiin sekä sellaisiin rikoksentehtäjiin, joilla on aiempaa rikoshistoriaa, mutta se ei täytä yhdistelmärankaistuksen tuomitsemisessa muutoin vaadittavia edellytyksiä aiemman rikoksen luonteesta tai teosta kuluneesta ajasta.
7. Tältä osin ehdotettua muutosta voidaan pitää merkittävänä, sillä yhdistelmärankaistusta koskeva sääntely on aiemmin perustunut nimenomaan vaarallisena pidettyjen rikoksenuusijoiden käyttäytymisen arviointiin. Oikeuspsykiatrisella vaarallisuusarvioinnilla on pyritty selvittämään miksi ja miten tutkittava on aikaisemmin päätenyt käyttäytymään väkivaltaisesti ja mitkä tekijät saattaisivat tulevaisuudessakin johtaa samanlaiseen käytökseen. Ensikertalaisten rikoksentehtäjien kohdalla yhdistelmärankaistuksen määräämisen edellytysten arvioimista voidaan pitää selvästi aiempaa vaikeampana, kun arviointia ei voida perustaa aikaisempaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen ja rikoshistoriaan. Tämä on omiaan merkittävästi heikentämään rikoksen seuraamuksen ennakoitavuutta ja objektiivisuutta.

Alaikäisiä rikoksentekijöitä koskeva sääntely

8. Suomessa alaikäisenä tehdystä rikoksesta ei voida tuomita elinkautiseen vankeuteen. Esityksen mukaan ensikertalaiselle alaikäiselle voitaisiin ensin määrätä yhdistelmärankaistus ja tätä voisi seurata vielä varmuusvankeus. Esityksessä ei millään tavoin rajoiteta varmuusvankeuden käyttömahdollisuutta alaikäisenä rikokseen syyllistyneen rikoksentekijän osalta.
9. Ehdotusta ajallisesti rajoittamattoman varmuusvankeuden ulottamisesta myös alaikäisiin tai alaikäisenä tehdystä rikoksesta seuraavana seuraamuksena voidaan pitää yllättävänä ja ankarana, sillä varmuusvankeuteen määrääminen voi sen tosiasiallisena seurauksena johtaa pituudeltaan jopa nykyistä elinkautista vankeutta vastaavaan seuraamukseen. Esityksen perusteella jää epäselväksi, miksi varmuusvankeuden soveltamisala halutaan periaatteellisesti näin merkittävällä tavalla ulottaa myös alaikäisiin. Kysymys on tältä osin vieläkin merkittävämmästä puuttumisesta lapsen perusoikeuksiin kuin yhdistelmärankaistuksella.
10. Korkein oikeus katsoo, että tältä osin sääntelyä olisi lapsen oikeudellisen erityisaseman vuoksi perusteltua arvioida vielä uudelleen etenkin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuihin lapsen oikeuksiin sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean suosituksiin peilaten.

Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioiden käyttö oikeudellisen harkinnan perusteena

11. Suomen rikosoikeusjärjestelmä perustuu tekorikosoikeuteen, jossa keskeistä on se rikos tai ne rikokset, joihin henkilö on syyllistynyt. Henkilön arvioituun vaarallisuuteen tai väkivaltariskiin perustuvat seuraamukset tai muut henkilön oikeusasemaan vaikuttavat menettelyt tai rajoitukset pohjautuvat tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuviin tekoihin ja ovat näin poikkeus järjestelmässä. Arvioiden hyödyntämistä rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä voidaan pitää jossain määrin ongelmallisena, sillä rikosten seuraamusten tulee olla yhdenvertaisia ja ennakoitavissa ja niiden pitää perustua selkeisiin ja objektiivisiin perusteisiin. Epävarmuustekijöiden vuoksi on tärkeää korostaa, että oikeudellisen harkinnan ei tule perustua yksinomaan vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioihin, vaan harkinnan perusteena tulee huomioida myös muita, objektiivisesti todennettavia seikkoja (ks. KKO 2017:28, kohta 20).
12. Ehdotetun sääntelyn seurauksena väkivaltariskin arvioimisen merkitys kuitenkin korostuu entisestään. Vaarallisuus- ja väkivaltariskiarvioihin liittyy erityisesti yksilötasolla epävarmuustekijöitä. Erityisen riskialttiina vaarallisuusarvioinnin luotettavuutta voidaan pitää alaikäisten ja nuorten rikoksentekijöiden kohdalla. Tutkimusnäytön valossa nykyisten menetelmien perusteella laadittuja riskiarvioita voidaan pitää luonteeltaan lähinnä suuntaa-antavina. Kuten esityksessä on todettu, vaikuttaa perustellulta pyrkiä säätämään arviointien tekemisestä täsmällisemmin esimerkiksi

mielenterveyslaissa, etenkin kun vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioimiselle on tarkoitus antaa nykyistä enemmän painoarvoa rikosoikeudellisessa päätöksenteossa. Esityksessä ei kuitenkaan ole otettu kantaa siihen, miten, milloin ja kenen toimesta asian täsmällisempi sääntely olisi tarkoitus toteuttaa.

Yhdistelmärangeistuksen vankeusajan jatkuminen tuomiossa mitattua rangeistusta pitempään

13. Ehdotetun varmuusvankeuslain 4 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on toimitettava varmuusvankeutta koskeva selvitys syyttäjälle aikaisintaan vuosi ja kuusi kuukautta ja viimeistään yhdeksää kuukautta ennen yhdistelmärangeistuksen valvonta-ajan alkamista. Selvitys voidaan toimittaa syyttäjälle edellä mainitun määräajan jälkeen, jos Rikosseuraamuslaitos on tämän jälkeen saanut tietoonsa seikan, että tuomittua epäillään rikoksesta tai tuomittu on käyttäytynyt tai esittänyt uhkauksia rikoslain 2 c luvun 9 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla. Syyttäjän on selvityksen saatuaan kiireellisesti ratkaistava saattaako hän hakemuksen hovioikeuden ratkaistavaksi.

14. Varmuusvankeuslain 7 §:n mukaan yhdistelmärangeistuksen vankeusaika voisi jatkua tuomiossa mitattua rangeistusta pidempään tilanteessa, jossa varmuusvankeuteen määrittäminen on haettu ja jossa määrittäminen koskeva asia on kyseisenä ajankohtana vielä tuomioistuimessa vireillä. Jos valvonta-ajan alkaminen on viivästynyt merkittävästi, voi hovioikeus määrätä, että valvonta-aika on lyhyempi kuin vuosi, kuitenkin vähintään kuusi kuukautta.

15. Korkein oikeus katsoo, että valvonta-ajan lyhentäminen ei ole valvonta-ajan tarkoitus huomioon ottaen tarkoituksenmukainen eikä myöskään riittävä keino hyvittämään yhdistelmärangeistuksen vankeusajan pidentymistä tuomitusta tilanteesta, jossa hovioikeus tai muutoksenhaun johdosta korkein oikeus toteaa, että varmuusvankeuden määrittämiselle ei ole ollut edellytyksiä. Varmuusvankeutta koskeva hakemus ja sen käsittelyn edellyttämät selvitykset tulisi toimittaa hovioikeudelle niin hyvissä ajoin, että asia pystytään ratkaisemaan ennen yhdistelmärangeistuksen vankeusajan päättymistä. Varmuusvankeuslaissa säädetty määräajat eivät kuitenkaan koske hakemuksen vireille saattamista, vaan Rikosseuraamusviraston selvityksen toimittamista syyttäjälle. Perustellumpaa voisi olla säätää laissa määräaika hakemuksen vireilletulolle hovioikeudessa, mistä ajankohdasta olisi mahdollista poiketa vain erityisestä syystä.

16. Korkein oikeus kiinnittää huomiota käsittelyn ongelmallisuuteen ehdotetun lainsäädännön valossa siinä tilanteessa, jossa hovioikeus on määrännyt vangin varmuusvankeuteen ja korkein oikeus myöntää vangille valitusluvan. Korkein oikeus arvioidessaan varmuusvankeuden edellytyksiä voi tarvittaessa keskeyttää hovioikeuden määräämän varmuusvankeuden täytäntöönpanon. Yhdistelmävankeuteen määrätyn vangin aseman tulisi tällöin palautua entiselleen. Ehdotetun rikoslain 2 c luvun 11 a §:n 2 momentin mukaan jos yhdistelmärangeistukseen tuomitun vankeusaikaa jatketaan varmuusvankeutena, yhdistelmärangeistuksen täytäntöönpano kuitenkin raukeaa. Säännöksen perusteella yhdistelmärangeistuksen täytäntöönpanon raukeaminen näyttäisi

tapahtuvan jo hovioikeuden määrätessä varmuusvankeudesta, jolloin korkeimman oikeuden toisen suuntainen päätös johtaisi jo rauenneen täytäntöönpanon alkamiseen uudelleen. Tältä osin ehdotettua sääntelyä on pidettävä ongelmallisena.

17. Sääntelyä on pidettävä ongelmallisena myös sitä tilannetta silmällä pitäen, jos hovioikeus on hylännyt varmuusvankeutta koskevan hakemuksen ja yhdistelmävankeuteen tuomittu on päässyt yhdistelmävankeutta seuraavalle koeajalle asiaa korkeimmassa oikeudessa käsiteltäessä. Sääntelyn perusteella ei ole selvää, onko tällöin mahdollista määrätä enää varmuusvankeutta.

Elinkautisvankeja koskevat muutosehdotukset

18. Elinkautisvankeja koskevat muutosehdotukset perustuvat yhtäältä säännösten selkeyttämiseen vastaamaan nykyistä oikeuskäytäntöä ja toisaalta menettelyjen yhtenäistämiseen ehdotettua varmuusvankeutta koskevan sääntelyn kanssa. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2019:89 (kohta 9) todennut, että elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevassa harkinnassa on lähtökohtaisesti kysymys siitä, onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää. Suoritetun elinkautisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kesto tulee siten ottaa vapauttamisharkinnassa huomioon keskeisenä tekijänä. Tätä lähtökohtaa on nyt korostettu ehdotetun RL 2 c luvun 10 §:n 2 momentin johdantokappaleessa.

19. Pykälään ehdotetun uuden 3 momentin mukaan vankia ei kuitenkaan voida vapauttaa, jos 2 momentin 1–7 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Ehdotettu 3 momentti näyttää nyt johtavan siihen, että kaikkein keskeisimmäksi tekijäksi elinkautisvangin vapauttamisharkinnassa nouseekin tosiasiallisesti vangin tulevaisuuden käyttäytymistä koskeva ennustus sen sijaan, että harkinta kohdistuisi keskeisesti siihen, onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista hänet on tuomittu. Jos vapauttamiselle katsotaan olevan 3 momentissa mainittu este, ei merkitystä ole enää sillä, kuinka pitkään vanki on suorittanut vankeusrangaistustaan. Tältä osin edellä mainittu 2 momentin muutos ja 3 momentti sekä niitä koskevat perustelut vaikuttavat siten keskenään ristiriitaisilta.

Mielentilatutkimuksen tarpeellisuus yhdistelmärankaistusta tuomittaessa

20. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:ään sisältyvää mielentilatutkimuksia ja vaarallisuuden arvioita koskevaa sääntelyä esitetään muutettavaksi siten, että yhdistelmärankaistuksen tuomitsemisen yhteydessä mielentilatutkimus ei enää tulisi tehtäväksi säännönmukaisesti, vaan tuomioistuimien harkitsisi mielentilatutkimuksen tarpeellisuuden samoin perustein, kuin mitä on

säädetty muiden rikoksesta epäiltyjen tai syytettyjen osalta. Tähän liittyvä muutos tehtäisiin myös lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Tältä osin ehdotettuihin muutoksiin ei ole huomautettavaa.

21. Muilta osin korkein oikeus ei pidä tarpeellisena lausua ehdotuksesta.

Korkein oikeus

Tatu Leppänen

Presidentti

Jussi Alaranta

Hallinnollinen lakimies

Esittely täysistunnossa 26.11.2025

Läsnä Presidentti Leppänen ja oikeusneuvokset Sippo, Kantor, Huovila, Antila, Uusitalo, Engstrand, Mäkelä, Tammi-Salminen, Ojala, Guimaraes-Purokoski, Turpeinen, Pulkkinen, Hakamies ja Melander.

Alaranta Jussi
Korkein oikeus